

רבי אברהם בן עזרא ופרשנות המקרא הקראית

מבוא

כותב מהרש"ל:1

מה שנמצא באגר' בכתב שכתב² לבנו וגוזר עליו ללמוד ספרי החכם ר' אברהם א"ע אשר לא היה בעל תלמוד ורוב בנינו ופירושו על דרך התכונה והטבעים וקבלת³ חיצוניות, והתריס בכמה מקומות נגד דברי חכמי התורה והתלמוד, ומה שהוא מן התורה כתב שהוא מדרבנן ומה שהוא מדרבנן עשאו לדברי תורה והאוסור⁴ עשאו היתר והיתר⁵ עשאו איסור או מבלי השגחה - ידוע. וכבידו⁶ במקומו מונח כי חכם גדול היה ואין משיבין הארי, כי אין הולכין אחר פירושו לא לאיסור ולא להיתר לא לחיוב ולא לפטור, שהרי כתב כמה פעמים נגד ההלכה אפי' נגד חכמי המשנה ונגד אמוראי התלמוד בלי מספר. ואמת שמעתי אומרים עליו שכך היה מכריז והיה מודיע לרבים שאינו רוצה לישא פנים אלא לפרש עד מקום אשר שכלו מגיע לולי הקבלה, כאשר רימז בקצת מקומות בפ' התורה: לולי הקבלה הייתי אומ' וכו'. ולא צדקו דבריו בעיני. ולפי דעתי שכבר נתן עליהם הדין כי נתן יד למיני' ולצדוקים ולקלי האמונה.

אין לך פרשן מקרא בימי הביניים שהיה שנוי במחלוקת כמו רבי אברהם בן עזרא,⁷ והיטיב מהרש"ל לבטא בתמציתיות את הביקורת הנוקבת שהוטחה בפרשנות ראב"ע

1. ר' שלמה לוריא, **ספר ים של שלמה**, ההקדמה השנייה למסכת חולין, שטעטטין תרכ"א (העמודים בהקדמות אינם ממוספרים). סימני הפיסוק הבאים בקטע - אינם במקור.
2. הרמב"ם.
3. צ"ל: וקבלות.
4. צ"ל: והאיסור.
5. צ"ל: וההיתר.
6. צ"ל: וכבודו.
7. בהקדמות לפירושו לספרי המקרא ובאקרוסטיכון של שיריו, ראב"ע מכנה עצמו "בן עזרא", בעברית, ולא "אבן עזרא", כנהוג היום על פי הערבית.
[הערת עורך: בראש ספרו של ראב"ע **יסוד מורא** (דפוס צילום, תל אביב תשי"ח) נדפס שיר: "ראה ספר שמו נקרא, יסוד מורא וסוד תורה, לאברהם בנו מאיר, ספרדי אבן עזרא". לפי

למקרא במהלך הדורות. מהרש"ל אינו מצליח להסתיר את תמיהתו על ההערצה שרחש רמב"ם לראב"ע, כפי שבאה לידי ביטוי בצוואתו.⁸ שתי האשמות כבדות בדבריו של מהרש"ל:

א. ראב"ע לא התמצא בספרות חז"ל ואף יצא כנגדה פעמים רבות, אם משום חוסר ידיעה ואם משום רצונו "לפרש עד מקום אשר שכלו מגיע".

ב. ראב"ע "נתן יד למינים ולצדוקים ולקלי האמונה".

לא נדון כאן בטענתו הראשונה של מהרש"ל, שנדונה כבר בהרחבה הן בספרות הרבנית המסורתית והן בספרות המחקר החדש,⁹ אלא רק בטענתו השנייה: יחסו של ראב"ע לפרשנות המקרא הקראית.

בהקדמתו לתורה (ראה להלן) ובמקומות אחדים בפירושו¹⁰ תוקף ראב"ע את הקראים (בלשונו: 'צדוקים'), והרושם שנשאר הוא - שהוא פוסל אותם מכול וכול; מאידך, במקומות רבים מאוד מצטט ראב"ע את הפרשנות הקראית ומסכים עמה. מה היה, אם כן, יחסו האמתי של ראב"ע לקראות ולפרשנות הקראית? האם באמת התנגד לקראים? האם הסכים עמם בחשאי, בעוד שהתנגדותו הגלויה לא הייתה כי אם עלה תאנה כנגד התקפות רבניות אפשריות עליו? או שמא היה יחסו אמביוולנטי?

אחת הבעיות הקשות העומדת בפני הבא לחקור בעיה זו היא היעדר כמעט מוחלט של חומר מחקרי אובייקטיבי בנושא ראב"ע והקראים; כל מי שנזקק לנושא זה ראה עצמו כלוחם את מלחמת ה', ועד מהרה נתן דרור למר לבו וחדל מלהתבטא באופן מדעי חסר פניות. דוגמות בולטות לכך הן הויכוח בין שד"ל לשי"ר שהוזכר לעיל, וכן התקפותיו החוזרות ונשנות של ר"י אברבנאל על ראב"ע. אפילו חוקר מודרני כא' ליפשיץ ראה עצמו מגינו של ראב"ע¹¹ ובכך איבד את ביקורתיותו. על רקע זה נייעזר בעיקר בפירושי ראב"ע עצמם, אם כי לא נימנע מהבאת דעות החוקרים שעסקו בנידון דידן.

משקל השיר הזה יש לנקד את השם אָבֵן עֶזְרָא. אולם לאור הנאמר פה שמא לא יצא השיר מתחת ידו של ראב"ע (י"ע).

8. שבינתיים התגלה שזויפה בידי תלמידי ראב"ע ומעריציו, והדברים ידועים. ראה למשל: ג' שלום, 'מחוקר למקובל', ספר הרמב"ם של התרביץ, ירושלים תרצ"ה, עמ' 91.

9. ראה למשל ויכוני שי"ר (ר' שלמה יהודה רפפורט) ושד"ל (ר' שמואל דוד לוצאטו) שהתפרסמו באגרות שי"ר, פרזעמישל תרמ"ה-תרמ"ו; ובאגרות שד"ל, פרזעמישל תרמ"ב, זכו לאחרונה לסיכום אצל ש' ורגון, 'הויכוח בין שד"ל לשי"ר על ראב"ע על רקע הדיונים בפרשנות המקרא בתקופת ההשכלה', מורשתנו י, תשנ"ו, עמ' 31-44.

10. כגון: ויקרא ג', ט; ו"א, יט ועוד.

11. א' ליפשיץ, פרקי עיון במשנת רבי אברהם אבן עזרא, ירושלים תשמ"ב, עמ' קפט ואילך.

יחסו האמביוולנטי, לכאורה, של ראב"ע לקראים

בהקדמתו לפירושו הקצר לתורה מפרט ראב"ע ארבע דרכי פרשנות ש'אינן ישרות', ודרך חמישית, ישרה, הלא היא דרכו-שלו: 'ספר הישר'. הדרך השנייה מוקדשת כולה לקראים, אך הם מוזכרים לשלילה גם בדרך החמישית:¹²

הדרך השנייה בחרוה פתלתולים, ואם הם ישראלים, אשר חשבו כי עמדו על הנקודה בעצמה, והם לא ידעו את מקומה, וזאת דרך הצדוקים, כענן ובנימין ובן משיח וישועה, וכל מין, אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין, והוא נוטה להשמאל או להימין, וכל איש כרצונו יפרש הפסוקים, גם במצות ובחוקים, והם מדעת תוצאות לשון הקדש ריקים, על כן יתעו גם בדקדוקים. ואיך יסמכו במצוות על דעתם, וכל רגע יהפכו מצד אל צד כפי מחשבתם? בעבור שלא תמצא בתורה מצווה אחת בכל צרכיה מבוארה... וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבעל פה, שהיא שמחה בלב ולעצם מרפא, כי אין הפרש בין שתי התורות, ומידי אבותינו שתיהן לנו מסורות, ופסח חזקיהו יחזיק ידי אמונה, כי נעשה על ידי עצה וזקנה, ולא הקריב הפסח במועדו, ולאכול חמץ בפסח שלח ידו, ופסח שני כראשון שבעת ימים עשה, ויש ראיות רבות שקבל מעשיו רם ונשא, כי בית דין היה, ואין ברוחו רמייה: [...]

והדרך החמישית, מוסד פירושי עליה אשית, והיא הישרה בעיני... ובעבור הדרש דרך הפשט איננה סרה, כי שבעים פנים לתורה, רק בתורות ובמשפטים ובחוקים, אם מצאנו שני טעמים לפסוקים, והטעם האחד כדברי המעתיקים, שהיו כולם צדיקים, נשען על אמתם בלי ספק בידים חזקים. וחלילה חלילה להתערב עם הצדוקים, האומרים כי העתקתם מכחשת והדקדוקים. רק קדמונינו היו אמת, וכל דביהם אמת וד' אלקים אמת ינחה עבדו בדרך אמת.

הביקורת בפי ראב"ע על הקראים היא שהם סומכים על הבנתם, העלולה להשתנות מאדם לאדם ומזמן לזמן, ולכן אין להם אמת אחת, וממילא לא ידעו את מקומה של ה'נקודה'. את ריחוקה של הפרשנות הקראית מה'נקודה' מסביר ראב"ע ביתר פירוט בהקדמתו לפירושו הארוך לתורה:¹³

והשנית דרך הצדוקים. המכחישים דברי המעתיקים, שהיו כלם צדיקים. ופעם הם בתוך הנקודה, ופעם סביבותיה, ופעם מחוץ לקו רחובותיה.

כלומר, יחסה ומרחקה של הפרשנות הקראית ל'נקודה' הוא אקראי, וזאת בשל היעדר ידיעתם את מקומה. הם עשויים לפרש נכונה או לטעות בפירושם מבלי לדעת לעולם את מרחקם מה'נקודה'.

12. מ' כהן (עורך), **מקראות גדולות הכתר, ספר בראשית** א, רמת גן תשנ"ז, עמ' כד-כו.

13. מ' כהן (לעיל, הערה 12), עמ' כז.

במקומות רבים מאוד בפירושו למקרא¹⁴ מצטט ראב"ע חכמים קראים, בעיקר ישועה בן יהודה ויפת בן עלי,¹⁵ ובמקרים לא מועטים מביע את הסכמתו עם פירושיהם, בדרך כלל בשתיקה; ראה למשל פירושו לבראשית מ"ט, כז (ישועה), שמות ג', ג ושמות ז', י (יפת) ועוד. ואמנם, במקומות אחדים מביא ראב"ע פרשנים קראים אחרים, כגון בן זוטא, וחולק עליהם בתקיפות ובחריפות,¹⁶ אך על רקע הכרזותיו של ראב"ע בהקדמות לפירושו על כך ש"חלילה חלילה להתערב עם הצדוקים", תמוה ביותר שהוא עצמו מביא מפירושיהם ומסכים אתם, ואף מביא דברים בשם אומרם ואינו מסתפק ב"ש אומרים".

מ"מ כשר¹⁷ מוסיף תמיהה על תמיהתו: גם אם נודה שראב"ע לא היה בקיא בתלמוד, הרי בספרות האגדה של חז"ל בוודאי היה בקיא; אם כך כיצד זה מביא ראב"ע פירושים בשם יפת הקראי, בעוד שפירוש זה נמצא במדרשי חז"ל? מסקנתו היא:

יש מקום לחשוד שרוב המקומות בספר שמות (שמזכיר את יפת כ"ז פעמים) הם הוספות על הגליון של פירוש הראב"ע מאיזה קראי ונכנסו אח"כ בפנים... אני משער שדברים אלו לא יצאו מפי הראב"ע רק סופר אחר הוסיף לו מפירושי יפת... וכן מפירושי ישועה... ואח"כ נכנסו הדברים בפנים הספר. וכדאי היה לבדוק כתבי יד של הראב"ע בפרט זה.

מ"מ כשר אינו מצליח להוכיח את בקיאותו המופלגת, לכאורה, של ראב"ע בספרות האגדה של חז"ל וממילא נופלת קושייתו; ועוד, פירושי ראב"ע נבדקו בכתבי יד, ונמצא שישועה ויפת מצויים אף בהם.¹⁸ מכאן שאין כל הוכחה שאזכורי הקראים בפירושי ראב"ע הם הוספות מאוחרות של בעלי אינטרסים.¹⁹

14. למעלה מ-150 פעם.
15. מגדולי פרשני המקרא הקראים. עיין עליהם ש' פינסקר, **לקוטי קדמוניות**, וויען תר"ך, עמ' ריז (מסומן בטעות עמ' רי), קסט; וראה גם בעמודי הנספחים, עמ' 76-80.
16. השווה פירושו לשמות ב', ב; כ', כג; כ"א, לה ועוד. על סגנונו התקיף של ראב"ע כלפי פרשנים הסוטים מה'נקודה' ראה: א' סימון, 'לשונו החריפה והשנונה של הראב"ע - גינוי אמיתי או דרך ויכוח ספרדית?', בתוך: 'ל' לוי (עורך), **תעודה** ח, תשנ"ב, עמ' 111-120.
17. מ"מ כשר, **תורה שלמה** ח, ניו-יארק תשי"ד, במילואים יז, עמ' רנד-רנה.
18. ראה למשל: א' ליפשיץ (לעיל, הערה 11), עמ' קצב, הערה 189; נ' בן-מנחם, 'עיונים במשנת רבי אברהם אבן-עזרא', **תרביץ** כז, תשל"ח, עמ' 516.
19. אומר א' ליפשיץ (לעיל, הערה 11), עמ' קצז, הערה 209: "בפירושו הקצר של הראב"ע לשמות ל"ד, א אנו קוראים: 'ואין צורך להשיב על דברי זה הגאון... והאומר כן חייב שילקה'. ר' מ' טולידאנו (**אוצר גנוזים**, ירושלים תש"ך, עמ' 207) מעיר על השגה זו: "בכתב-יד: והאומר כן חייב שקילה, וזה פלא איך כותב הראב"ע כך על דברי ר"ס גאון. ואולי מפני זה תיקנו בנוסחות מאוחרות 'שילקה' במקום 'סקילה'. אולם לדעתנו יותר נראה, שמעתיק קראי אחד

יחסו של ראב"ע לקראים בספרות ובמחקר

נפתח במחקרו המצוין של פ"ר ווייס.²⁰ ווייס מביא מאות מפירושי ראב"ע לתורה, שבהם לא נזכרו הקראים במפורש, ומוכיח שפירושים אלה אינם כי אם פולמוס אנטי קראי. בכך הציב ראב"ע את עצמו במעמד של אחד מגדולי הלוחמים נגד הקראים, "ומלחמתו שערך נגד הקראים היא שהשפיעה על דבריו בכלל ובעניני הלכה בפרט".²¹ דומה שמחקר זה, שידי החוקרים לא הרבו למשמש בו, הוא הסנגוריה העניינית החשובה ביותר שנכתבה עד כה במסגרת הפולמוס על יחסו של ראב"ע אל הקראים. חוקר נוסף שיצא להגנת ראב"ע הוא א' ליפשיץ.²² שאר דברי ההגנה על ראב"ע הם ברובם לא ענייניים, כגון דברי מ' ראנדעגער:²³

ולא למראית עין לבד כתב²⁴ כן²⁵ בראש ספרו כדי לגנוב לב הפרושים, רק בתם לבבו ובנקיון כפו התוה והודיע אמונתו לעיני כל ישראל, כאשר יחזו מישרים כל המעיינים בספרו.

עם זאת, קמו לראב"ע גם מתנגדים רבים, ובהם גדולי ישראל כר"י אברבנאל ושד"ל.²⁶ אברבנאל טוען במקומות אחדים שראב"ע הושפע מהפרשנות הקראית

הוסיף את המילים 'האומר כן חייב סקילה' מתוך שרירות לבו". דברים דומים טען נ' בן-מנחם ('קטעים מפירוש הקצר על שמות לר' אברהם אבן-עזרא', **אוצר יהודי ספרד** ד, תשכ"א, עמ' 106, הערה 133, וכן בספרו **ענייני אבן עזרא**, ירושלים תשל"ח, עמ' 54). אך א' סימון (לעיל, הערה 16, עמ' 114-115) ציין כבר כי: "בדיקת ארבעה-עשר כתבי-היד השלמים של הפירוש הקצר ששרדו מעלה, שכולם גורסים פה אחד 'האומר כן חייב שילקה'. אין אפוא כל בסיס טקסטואלי לא להשערת הריכוך (אדרבא, לנוכח הדומי הגראפי שבין 'שילקה' לבין 'סקילה' מסתבר שהגירסה היחידאית והפחות סבירה היא פרי השתבשות של הגירסה הרווחת והסבירה) ולא לספקות בדבר האפשרות, שראב"ע אכן יתבטא בלשון כזאת על האיש, שהוא אפיין אותו כ'ראש המדברים בכל מקום'".

20. פ"ר ווייס, 'אבן עזרא והקראים בהלכה', בתוך: א' רוברטסון ומ' ולנשטין (עורכים), **מלילה: קובץ מחקרים** א, מנצ'סטר תש"ד, עמ' 35-53; ב, תש"ו, עמ' 121-134; ג-ד, תש"י, עמ' 203-188.

21. ווייס (לעיל, הערה 20), א, תש"ד, עמ' 36.

22. ראה לעיל, הערה 11.

23. **אגרות יש"ר** ב, וינה 1836, איגרת ל, עמ' 109. מובא אצל ליפשיץ (לעיל, הערה 11), עמ' קצ.

24. הראב"ע.

25. שאל לנו להתערב עם הצדוקים.

26. צוין לעיל במבוא.

ונגדר אחריה.²⁷ ידועה המסורת הקראית, שלפיה היה ראב"ע תלמידו של הקראי יפת בן עלי. ראה למשל דברי א' בשייצי:²⁸

...שקבלנו מאבותינו שהחכם רבינו יפת היה רבו של ר"א ב"ע הלא תראה שבפשטי מאמרי הנבואה מסכים ברוב לדעת רבי' יפת ולדעת חכמינו.

אין צריך לומר שהרחיק לכת בדבריו מרחק רב, ובדיקה שטחית מורה שברוב פירושי הפשט של יפת המצוטטים בפירושי ראב"ע, חולק ראב"ע על יפת ואינו מסכים אתו, אמנם הוא לעולם אינו לועג לו או תוקף אותו בחריפות יתרה. טענה זהה טען גם יוסף בן משה בגי הקראי:²⁹ "...והוא החכם ר' אברהם בן עזרא תלמידו של החכם רבינו יפת נ"ע...", ומעיר שם ' מאן (הערה 3):

That Abraham ibn Ezra was a disciple of Yefet b. Ali is, of course, a Karaite invention, not to speak of the chronological impossibility. However it may only be a figurative expression since Ibn Ezra quotes Yefet frequently in his Biblical commentaries.

[ובעברית: הטענה שראב"ע היה תלמידו של יפת בן עלי היא כמובן המצאה קראית - גם מבלי להיכנס לבעיית פער הזמנים שאינו מאפשר זאת. עם זאת, אפשר שזהו ביטוי ציורי בלבד, שהרי ראב"ע מצטט בפירושו למקרא את יפת פעמים רבות.]

בראש הטוענים שראב"ע ינק מהפרשנות הקראית ניצב ר' יוסף שלמה דילמידיגו:³⁰

ודע כי בספרי הקראים תמצא באור לדברי הר"א"ב"ע" כי רוב באוריו מקדמוניהם כגון הר"ר ישועה³¹ והר"ר יפת והר"ר יהודה הפרסי דולה ומושך, גם כי כיונק לפעמים שדי אמו נושך.

מחבר זה הרחיק לכת עד מאוד וטען ש"רוב באוריו מקדמוניהם", ואין צורך לענות על דבריו.³² ראויים לציון גם דברי ש' בערנפעלד:³³

27. כגון: שמות כ"א, ז; ויקרא י"ט, כ; במדבר כ"א, א ועוד.
28. א' בשייצי, **אדרת אליהו: ספר המצוות של היהודים הקראים**, ישראל תשכ"ו (מבוסס על מהדורת אודיסה תרל"א), עמ' 6.
29. J. Mann, *Texts and Studies II*, Philadelphia 1935, p. 303.
30. ר' יוסף שלמה דילמידיגו, 'מכתב אחוז', בתוך: א' גייגר (עורך), **ספר מלא חפנים**, ברלין ת"ר, עמ' 20.
31. ראב"ע רגיל להעניק לישועה את התואר 'רבי', בניגוד לשאר חכמי הקראים המובאים בפירושו ללא תואר. ראה על כך: בן-מנחם (לעיל, הערה 18), עמ' 516 (9).
32. יהודה הפרסי נזכר בפירושי ראב"ע למקרא בארבעה מקומות: בהקדמה השנייה לפירושו לתורה, ובפירושי לשמות י"ב, ב (הפירוש הארוך); ויקרא כ"ה, ט; במדבר ג', לט. בכל המקומות הללו דוחה ראב"ע את פירושי יהודה הפרסי, ואינו מסכים אתו אף לא במקום אחד.

והראב"ע לא חלקו מחמאות דבריו, כי אם בשוט לשונו ובחדודו החרוץ כהתל באנוש נבזה התל במפרשים רבים שקדמוהו, וביחוד אם המה מזרע הקראים מבזי הקבלה. ואין להחליט כי היה הראב"ע קנאי יותר מדאי, כי הוא מביא פעמים רבות דברי יפת הקראי, וגם בעצמו הוא נוטה מהקבלה בכמה מקומות, ולפעמים בדרך רמז גם בעניינים נכבדים מאד;³⁴ זולת מה שנמצא בדבריו הרבה והרבה נוקבים ויורדים עד התהום, להטיל ספק אם בכלל לא באו שנויים בתורת משה. אבל תכלית שנאה ישנא בכל זה את הקראים...

יחסו האמתי של ראב"ע לקראים ולקראות

כפי שהראו ווייס וליפשיץ, וכפי שמציין ראב"ע בהקדמותיו לפירושו לתורה, מתנגד ראב"ע התנגדות חריפה ונחרצת לכל השקפה קראית הבאה לידי ביטוי בפרשנות הקראית למקרא. עם זאת אין אפשרות להתעלם מן הכמות המרובה של פירושי הקראים המשוקעים בתוך פירוש ראב"ע, ובהם כאלה שראב"ע מקבל או שאינו מביע כל התנגדות כלפיהם. כפי שצוין לעיל, הוכיח פ"ר ווייס שראב"ע נלחם בהשקפות הקראים במאות מקומות בפירושו, מבלי להזכירם בשם או בכינויים; אבל גם אם נבדוק את פירושי ראב"ע לתורה שבהם הוא מזכיר במפורש את ה"צדוקים", נגלה שהוא מביע התנגדות תקיפה לדבריהם בכל המקומות שהם מצוטטים בהם.³⁵ מאידך, מצטט ראב"ע את פירושי החכמים הקראים מבלי להעניק להם את התואר 'צדוקי', ומתייחס עניינית לדבריהם. אם דבריהם נשמעים, ואין הם נודפים ריח השקפה קראית, יקבל את דבריהם כדברי אמת, מבלי להתייחס לאמונתם של אומריהם; אם ימצא פסול בפרשנותם, יתנגד לה ואף יביע את התנגדותו בחריפות. כפי שציין ראב"ע בדרך השנייה שבהקדמתו לשיטה האחרת, אמתותה של הפרשנות הקראית היא אקראית, אך לפעמים פירושיהם הם 'בתוך הנקודה'. במקרים כאלה

33. ש' בערנפעלד, 'אברהם אבן עזרא: תולדות חייו, תוכן שיטתו בפלוסופיא ודת, ערך שירתו והגיגו', **האסיף לתקופת השנה**, שנה שישיית, תרנ"ד, חלק ב: אוצר הספרות, עמ' 18.

34. כאן באה הערה: "עיינן בדבריו על 'ממחרת השבת' שהוא מודה ברמז בסוף דבריו לדברי הצדוקים כאשר כבר העיר שד"ל".

35. ראה למשל פירושו לויקרא י"א, יט: "הדוכיפת - אמרו הצדוקים שהיא התרנגולת, ואלה טפשי עולם, כי מי הגיד להם". ראב"ע רומז כאן להיעדר מסורת תורה שבעל פה אצל הקראים. וראה עוד פירושו לדניאל י"א, ל: "ויבן על עזבי ברית קדש - הם אנשי ירושלים שקשרו על המלך והרגו אנשיו... ויש לתמוה מחכמי צדוקים שפירשו זה לעתיד ואמרו כי המקדש היא מיכ"א שיחוגו עליה הישמעאלים והסירו התמיד החמש תפילות ונתנו השיקוץ עכו"ם, ואלו התועים איך יתכן שיקרא מקדש רק ירושלים לבדה...".

וראה עוד פירושו לפסוקים הבאים: שמות, הפירוש הקצר לכ', כג; כ"א, ב, כה, כו, לב; כ"ב, כח; כ"ג, יט; ל"ה, יג; הפירוש הארוך לכ"ז, א; ויקרא ג', ט; ז', כ; י"א, כו; י"ח, יא; י"ט, כ; כ', כג; יא, טו, מ; כ"ה, ט, כ; במדבר ג', מה; ו', כא; ז', מח; דברים ו', ו, ח; י"ד, כח; ט"ז, א, ז; כ"ב, יב, יג; כ"ג, יב, כו; כ"ד, ו; כ"ה, ד; תהילים ח', ג; רות א', יא; אסתר ט', ל.

יקבל ראב"ע את דבריהם. ראב"ע מציין שם, שיש פרשן קראי מיוחד במינו, בן זוטא שמו, "שבכל פירושו יחטא". הוא מצטיין בכשרונו לשוטט מחוץ לקו רחובותיה של הנקודה, ולעולם אינו קולע אל הפירוש הנכון, אך זהו מקרה מיוחד. ראב"ע מקבל פרשנות הנראית בעיניו נכונה, מבלי להתייחס לאדם המבטא אותה. ראב"ע מתנגד - לעתים בחריפות יתרה - לפרשנות שאינה נראית בעיניו, גם אם נאמרה מפי רבני מובהק, ולכן לא יהסס לדון לשרפה את ספרו של ר' יונה אבן ג'נאח, גדול מדקדקי ימי הביניים (ראה פירושו הקצר לשמות כ"א, ח).

בדיקה שערכנו בפירושי ראב"ע לתורה מעלה, שראב"ע דוחה את פרשנותו של הרבני ר' יונה אבן ג'נאח בשיעור גבוה יותר משהוא דוחה את פרשנותם של ישועה ויפת הקראים. מכאן אין להסיק על נטייה לקראים או על התנגדות לרבניים, אלא על דרכו לבחון את הדברים לגופם ולשמוע את האמת ממי שאמרה, בלא משוא פנים. כאשר ראב"ע מצטט את יפת או את ישועה, הוא אינו מצטט אותם כחכמים קראים, אלא כפרשנים ניטרליים המציעים פרשנות מקראית, וזו עומדת לבחינה ביקורתית.

ואמנם, בהקדמתו לפירושו הרגיל לתורה כולל ראב"ע את ישועה בין "כל מין אשר בדברי מעתיקי הדת לא יאמין", ומציין שם שמות של חכמים קראים נוספים, אך בהקדמתו לשיטה האחרת מזכיר ראב"ע רק שני שמות, והם שמותיהם של פרשנים קראים שלדעת ראב"ע לעולם אינם פוגעים "בתוך הנקודה": בנימין ובן זוטא. כאן משמיט ראב"ע את שמות הפרשנים הקראים שלעתים עולה בידם לפרש נכונה.

סיכום

נראה כי טענת מהרש"ל והבאים אחריו, שראב"ע נתן ידו, כביכול, לקראים, אינה מבוססת.³⁶ ראב"ע מדייק בדבריו ובניסוחיו: כאשר יביא פירוש בשם ה'צדוקים', חזקה עליו שיביע את התנגדותו על אתר. אולם כאשר ינקוב בשמו של חכם קראי, יבחן את דבריו לגופם, ולא יפסול אותם על הסף רק בשל אמונתו של הפרשן. ראב"ע הוא פרשן חסר פניות, והוא נזקק לדברים הנאמרים ולא לאומריהם.

36. בספרו **הויכוח על הפלפול** (ירושלים-תל אביב תש"מ, עמ' 16, הערה 17) טוען דב רפל כי דברים אלה של מהרש"ל באים כדי להכשיר את פירוש התורה של ראב"ע ולא כדי לפסול אותם. לשאלתי כיצד הבין דברים אלה כסנגוריה על פירוש ראב"ע השיבני (במכתב מיום ג' מנחם אב תשנ"ט): "נראה לי שהמשפט של המהרש"ל... אינו בנוי כראוי, ויש להבינו כך: 'ולא צדקו דבריו בעיני, כי נתן יד למינים ולצדוקים ולקלי אמונה, וכבר נתן עליהם את הדין'. והכוונה היא, שאמנם דבריו כשהם לעצמם אין בהם פסול, אבל ה'מינים והצדוקים וקלי אמונה' מסתמכים על פירושו, כדי לפסול את הפירושים הכשרים. ועל זה נתן את הדין. על כן לא היה צריך לפרסמם. פרסומם, ולא תוכנם, הוא אשר לא ישר בעיני המהרש"ל. גם ללא שינוי סדר המילים יש למשפט המובן שכתבתי, אבל הוא מסורבל".

ביבליוגרפיה נבחרת על פירושי ראב"ע והערכת שיטתו

אברבנאל דון יצחק, פירוש על התורה, ירושלים תשל"ט.

בכר בנימין זאב, ר' אברהם אבן עזרא המדקדק, תל אביב תרצ"א, עמ' 127-140.

בן-שמאי חגי, 'הפרשן הקראי וסביבתו הרבנית', דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות, ישיבות מרכזיות: מקרא ומזרח קדמון, ירושלים תשמ"ה, עמ' 58-43.

הופמן ר' דוד צבי, ספר ויקרא מפורש בידי... ב, ירושלים תשל"ו, עמ' קכ.

וייזר אשר, פירושי התורה לרבינו אברהם אבן עזרא, כך א: ספר בראשית, ירושלים תשל"ו.

כהנא דוד, קובץ חכמת הראב"ע, 2 כרכים, ורשה תרפ"ב.

לוצאטו שמואל דוד [מכתבים], בתוך: ש"ל גולדנברג (עורך), כרם חמד, מחברת רביעית, פראג תקצ"ט, עמ' 131-139; מחברת שביעית, פראג תר"ג, עמ' 71-76.

מלמד עזרא ציון, מפרשי המקרא: דרכיהם ושיטותיהם ב, ירושלים תשל"ה, עמ' 714-515.

ממן אהרן, 'הקראים ולשון חז"ל: נוסח המובאות ושימוש הלשון', לשוננו נה, תשנ"א, עמ' 221-268.

משקוני ר' יהודה ליאון, הקדמה לפירוש "אבן העזר" על פירוש ראב"ע לתורה, פורסם על ידי א' ברלינר ב"אוצר טוב" הנספח ל- *Magazin für die Wissenschaft des Judenthums*, כך ג, תרל"ז-תרל"ח, עמ' 01-010.

סימון אוריאל, ערך: 'תנ"ך פרשנות - ראב"ע', אנצ' מקראית ת, ירושלים 1982, עמ' 671-683. וראה ביבליוגרפיה שם, עמ' 681-683.

סימון אוריאל, ר' אברהם אבן עזרא - בין המפרש לקוראיו, דברי הקונגרס העולמי התשיעי למדעי היהדות, ישיבות מרכזיות: מקרא ומזרח קדמון, ירושלים תשמ"ה, עמ' 42-23.

סימון אוריאל, ר' אברהם אבן עזרא - המפרש שהיה למפורש: תולדות כתיבת פירושים לפירושו מראשיתה ועד תחילת המאה החמש עשרה, בתוך: ש' יפת (עורכת), המקרא בראי מפרשיו: ספר זיכרון לשרה קמין, ירושלים תשנ"ד, עמ' 411-367. ראה נספח בעמ' 411-406: רשימת הפירושים על פירושי אבן עזרא.

פרץ מערבי, 'מקרא מסורס בפרשנותו של ר' אברהם אבן-עזרא', דברי הקונגרס
העולמי התשיעי למדעי היהדות, חטיבה א: תקופת המקרא, ירושלים תשמ"ה,
עמ' 117-124.

ריג'ו יצחק שמואל, אגרות יש"ר, מחברת ראשונה, וינה 1834, עמ' 41-111.

רייפמן יעקב, עיונים במשנת ראב"ע, ירושלים תשכ"ב.

רפפורט שלמה יהודה, אגרות שי"ר, פרזעמישל תרמ"ה, מחברת ראשונה, עמ' 17-25.

שוורץ דב, 'לדרכי הפרשנות הפילוסופית על פירושי ר' אברהם אבן עזרא', בתוך: ש"ז
הבלין (עורך), עלי ספר יח, תשנ"ה-תשנ"ו, עמ' 71-114.